

SULTAN II. BAYEZİD-ŞAH İSMAİL SAFEVİ İLİŞKİSİNE YAKIN TANIKLIK: BİRİNCİL KAYNAK OLARAK İKİ MEKTUP

*Witnessing the Relationship Between Sultan Bayezid II and Shah Ismail Safavid: Two Letters
as Primary Sources*

Ein enges Zeugnis der Beziehungen zwischen Sultan Bayezid II. und Schah Ismail Safawi: zwei Briefe als Primärquellen

İlgar BAHARLU *

ÖZ

Diplomatik yazışmalar; devletler arasındaki ilişkilerin mahiyetini, yazıldığı dönemde devletlerin gündemini, dönemin sosyokültürel atmosferini ve gerçekleşen/gerçekleşecek olayların arka planını aydınlatması açısından temel kaynak niteliğindeki tarihî belgelerdir. Safevi tarihçiliği dikkate alındığında, devletin yaklaşık iki buçuk asır hüküm sürdüğü dönemden kalan mektuplardan en önemlileri devletin kuruluş dönemini aktaran ve devletin ilk sultanı olan Şah İsmail döneminden kalan mektuplardır. Bu yazışmaları önemli kılan husus, uzun yıllar hüküm sürecek bir devletin tarih sahnesine çıkışına kaynaklık eden belgeler olmasıdır. Ayrıca Şah İsmail'in siyasî bir şahsiyet yani devletin yöneticisi olmasının yanı sıra itikadî açıdan da büyük bir Kızılbaş kitesinin mürşit konumunda olması, mektupların ehemmiyetini daha da arttırmaktadır. Bu durum ise Şah İsmail döneminden kalan mektupları, sadece siyasî bir yazışma olmaktan çıkararak dönemin sosyal ve itikadî özelliklerini de yansıtan belgeler haline getirmektedir.

Osmanlı Devleti'nin doğu sınırlarında zuhur ederek kısa bir sürede güçlü bir konuma gelen ve oluşumunu tamamladığı günden beri Osmanlı Devleti'nde olduğu gibi muhatabının genel itibarıyla Türkmenlerden oluştuğu Safevi Devleti ile Osmanlı arasında birçok diplomatik mektup

* Dr. Öğr Üyesi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Hacı Bektaş Veli Araştırma ve Uygulama Enstitüsü, Nevşehir, Türkiye, ORCID: 0000-0002-5200-1705.

mevcut olup günümüze kadar ulaşabilmiştir. Bu yazışmalardan henüz gündemden düşmeyenleri ise Şah İsmail ile dönemin Osmanlı padişahları arasında gerçekleşenlerdir. Bunlardan ilki Şah İsmail ile Sultan II. Bayezid Han arasında gerçekleşen devamında ise sıkça zikredilen Şah İsmail ile Yavuz Sultan Selim arasında şekillenen mektuplardır. Bu çalışmada ise incelemeye konu edilen yazışmalar, Şah İsmail Safevi ile Sultan II. Bayezid arasında gerçekleşen ilk iki mektuptur. İlk mektup, Şah İsmail'den Erdebil Tekkesi'nin talip ve müritlerine ziyaretleri sırasında kolaylık sağlaması için II. Bayezid'e yazılan mektuptur. İkinci mektup ise, II. Bayezid'in bu istek mukabilinde verdiği cevaptır. Mektuplarda, Şah İsmail'in Anadolu coğrafyasında eskiden beri mevcut olan kalabalık Erdebil taliplerine işaret etmesi ve II. Bayezid'in ise gerçekçi bir bakış ile durumu değerlendirerek intizamın bozulmaması için reayanın tekrardan yaşadıkları bölgeye dönmeleri halinde engel olmayacaklarını zikretmesi dikkat çeken hususlardandır.

Anahtar Kelimeler: Safevi Devleti, Şah İsmail, Osmanlı Devleti, Sultan II. Bayezid, Mektup.

ABSTRACT

Diplomatic correspondence is a primary source of historical documents that sheds light on the nature of relations between states, the agenda of states at the time of writing, the socio-cultural atmosphere of the period, and the background of events that have occurred or will occur. In terms of Safavid historiography, the most important letters that have survived from the period when the state ruled for approximately two and a half centuries are those that reflect the founding period of the state and the letters from the era of Shah Ismail, the first sultan of the state. What makes these correspondences important is that they serve as documents that contribute to the emergence of a state that will rule for many years. Furthermore, the fact that Shah Ismail was not only a political figure as the ruler of the state but also a spiritual leader of a large Kızılbaş community enhances the importance of these letters. This situation transforms the letters from the era of Shah Ismail into documents that reflect not only political correspondence but also the social and religious characteristics of the period.

Since its formation and rapid rise to a powerful position on the eastern borders of the Ottoman Empire, the Safavid State, whose main constituents have generally been Turkmen people, has had numerous diplomatic letters with the Ottoman Empire, which have survived to the present day. Among these correspondences, the ones that are still maintain their importance are the ones that took place between Shah Ismail and the Ottoman sultans of that time. The first of these is the letters between Shah Ismail and Sultan Bayezid II, followed by the well-known letters between Shah Ismail and Sultan Selim I. However, this study focuses on the first two letters that took place between Shah Ismail Safavi and Sultan Bayezid II. The first letter is written by Shah Ismail to Bayezid II, requesting ease of access for the followers and disciples of the Erdebil Tekke during their visits. The second letter is the response given by Bayezid II to this request. In the letters, it is noteworthy that Shah Ismail refers to the large number of Erdebil followers who have been present in the Anatolian region for a long time, and Bayezid, with a realistic perspective, mentions that he will not hinder them from returning to the region where they live to maintain order.

Keywords: Safevid Empire, Shah Ismail, Ottoman Empire, Bayezid II, Letter.

ZUSAMMENFASSUNG

Diplomatische Korrespondenzen sind historische Dokumente, die eine wichtige Quelle darstellen, wenn es darum geht, die Beschaffenheit der Beziehungen zwischen zwei Staaten, die Agenda der Staaten zum Zeitpunkt des Schriftverkehrs, die soziokulturelle Atmosphäre der jeweiligen Epoche und die Hintergründe fortlaufender/nachfolgender Ereignisse zu beleuchten. Im Falle der historischen Forschung zu den Safawiden handelt es sich bei den wichtigsten Briefen, die aus den etwa zweieinhalb Jahrhunderten der Herrschaft des Safawidenstaates erhalten geblieben sind, um jene aus der Ära Schah Ismails, dem ersten Sultan des Staates, die Aufschluss über die Gründungsphase des Staates geben. Die Bedeutung dieser Korrespondenzen liegt darin, dass sie die Entstehung einer Dynastie dokumentieren, deren Herrschaft lange Jahre andauern sollte. Darüber hinaus kommt den Briefen eine noch größere Bedeutung zu, da Schah Ismail nicht nur eine politische Figur, d. h. der Herrscher des Safawidenstaates, sondern als Murshid einer großen Kizilbasch-Gemeinde auch in religiöser Hinsicht eine herausragende Persönlichkeit war. Damit sind die Briefe aus der Zeit Schah Ismails nicht nur politische Korrespondenz, sondern spiegeln zugleich die sozialen und religiösen Besonderheiten ihrer Zeit wider.

Noch heute liegen zahlreiche diplomatische Korrespondenzen zwischen dem Osmanischen Staat und dem Safawidenstaat vor, der nach seiner Entstehung an den östlichen Grenzen des Osmanischen Reiches innerhalb kurzer Zeit eine Machtposition etablieren konnte und ähnlich wie das Osmanische Reich seit seiner Gründung überwiegend mit den Turkmenen-Stämmen im Austausch stand. Unter diesen Korrespondenzen werden vor allem die Briefwechsel zwischen Schah Ismail und den osmanischen Sultanen jener Zeit weiterhin diskutiert. Zum einen sind dies die Korrespondenz zwischen Schah Ismail und Sultan Bayezid II. und zum anderen die häufig erwähnte Korrespondenz zwischen Schah Ismail und Yavuz Sultan Selim. In dieser Studie werden die ersten beiden Briefe zwischen Schah Ismail Safawi und Sultan Bayezid II. untersucht. Bei dem ersten Brief handelt es sich um ein Schreiben von Schah Ismail an Bayezid II., in dem ersterer letzteren bittet, den Anhängern des Ardabil-Ordens den Besuch ihrer Talip und Murshid zu gestatten. Bei dem zweiten Brief handelt es sich um die Antwort von Bayezid II. auf diese Bitte. Bemerkenswert ist dabei unter anderem, dass Schah Ismail auf die große Zahl von Talips des Ardabil-Ordens in Anatolien hinweist und Bayezid II. die Situation realistisch einschätzt und erklärt, dass man, um eventuelle Unruhen zu vermeiden, die Reâyâ nicht an einem Besuch hindern würde, sofern sie danach in die Region zurückkehrten, in der sie lebten.

Schlüsselwörter: Safawidenstaat, Schah Ismail, Osmanenstaat, Sultan Bayezid II., Brief.

Giriş

Mektup; kâtibin duygu, düşünce, arzu ve isteklerini ihtiva eden ve karşı tarafa ulaştıran, yazının icadı kadar kadim bir ulaktır. Türkçede “bitig” ve Farsçada “nâme” karşılıkları olan mektubun ömrü M.Ö. XV. XIV. yüzyıllara dayanmakta olup en eski örnekleri ise diplomatik olanlardır (Donbay, 2011: 85). Diplomatik yazışmalar ve mektuplar önemli tarihî şahsiyetlere ait olan kâh iki devlet arasında kâh da iki bürokrat arasında yazılmış ciddiyet, yazım tekniği ve üslup biçimi dolayısıyla şekillenen resmî belgelerdir. Dönemin tanıkları olan bu yazışmalar ise devletlerin arasındaki ilişkileri veya devletteki atmosferi çözümlene araçlarıdır.

Devletler arasındaki diplomatik yazışmalar, iki devletin arasındaki siyasî ilişkilerin aydınlığa kavuşturulmasının yanı sıra devletlerdeki sosyokültürel ve itikadî özellikleri de ortaya koyabilen birer tarihî vesika mahiyetini taşımaktadır. Bu sebeptendir ki tarihçi çoğu zaman tarihî havadisi çözümlene, arka planına netlik kazandırma ve yazıldığı dönemde gerçekleşen olayları doğru bir biçimde tahlil etmek için birincil kaynak niteliğindeki bu tür belgelere başvurur.

Osmanlı Devleti tarihçiliğinin olumlu taraflarından biri ise bu devletin muntazam ve sistematik bir biçimde arşivcilik geleneğine sahip olmasıdır. Bunun sayesinde ki birçok olay gerçekleştiği zaman dilimi içinde kayıt altına alınmış, muhafaza edilmiş ve günümüze ulaşarak ihtiva ettiği belgeleri araştırmacıya sunmak yolu ile olayların incelenmesine imkân sağlamıştır. Osmanlı'nın yaklaşık iki buçuk asırlık bir zaman dilimi içerisinde doğu komşusu olan Safevi Devleti'nin ilişkilerine de belli bir oranda aynı belgeler sayesinde ışık tutulabilir. Ancak bu tarihî belgeler sayesinde ki üretilmiş şehir efsanelerinden uzak, akademik bir yaklaşımla bu iki devletin ilişkileri, hakimleri ve halkları hakkında fikir yürütülebilir, ilişkiler tahlil edilebilir ve gerçekleşmiş olan olayların nedenleri ele alınabilir. Dahası Safevi Devleti ile Osmanlı Devleti arasındaki yazışmalar çoğu zaman itikadî meselelere değinmeleri sebebiyle özellikle Anadolu'daki Alevi zümrelerin tarihi ile bağlantılı olup Safevi coğrafyası insanı ile Anadolu halkının münasebetlerine de açıklık getiren belgeler mahiyetindedir.

Anadolu Türkmenlerinin Erdebil Tekkesi ile ilişkisi bu tekkenin/ocağın Şeyh Safî tarafından kurulduğu dönemden itibaren başlamıştır (Baharlı, 2021: 99-100). Gelecekte Safevi ordusunun büyük bir parçasını teşkil edenler ise bu kitleler olacaktır. Bunlar Şeyh Safî döneminden itibaren düzenli bir şekilde Erdebil'e gelerek ziyarette bulunurlardı ki bu mesele, yaklaşık iki yüz yıl sonra devletin kuruluşunda Osmanlı ile

yeni kurulan bu devletin ilişkilerini etkileyecek ve aslında bu çalışmaya konu edilen ilk mektupların ortaya çıkmasına sebep olacaktır.¹

Bu irtibat, Emir Timur Küreken'in Ankara Savaşı sonrasında başka bir boyut kazanmıştır. Emir Timur'un beraberindeki Türkmenleri (Rumlu Sûfiler) Hâce Ali'ye vermesiyle fiili olarak başlamıştır (Baharlu, 2021: 102). Kısa sürede Anadolu'da önemli bir mürit kitlesine ulaşan Erdebil Tekkesi'nin şeyhlerine Osmanlı padişahları da saygı göstermiş ve her yıl "*Çerağ/Çırağ akçesi*" adı altında Şeyh Cüneyd'e kıymetli hediyeler göndermişlerdir. Osmanlı padişahı II. Mehmed başa geldiğinde bu geleneği sürdürmeyi bırakmış (Kreutel, 1997: 35) ve birçok alanda yenilikler/reformlar yapmıştır. Bu çerçevede yaptığı en mühim adım ise merkezileşme politikası olmuştur. Osmanlı Devleti'nde XV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren başlayan bu merkezileşme eğilimleri Türkmenleri menfi manada etkilemiştir. Özellikle göçebe bir yaşam süren Türkmenlerde XV. yüzyılın ikinci yarısında başlayan merkezileşme sürecine paralel olarak sosyoekonomik sıkıntılar ortaya çıkmıştır. Bu durum eskiden beri süregelen yaşamlarına alışmış ve yerleşik hayata geçmek istemeyen söz konusu zümreleri oldukça rahatsız etmiştir. Merkezi yönetimin bu zümreleri yerleşik hayata geçmeye zorlayarak daha çok vergi tahsili yoluna gitmesi, bu maksatla tayin edilen taşra yöneticilerinin tavizsiz tutumları onlarla devletin arasını açmaya ve kendi inançlarına yakın olan Safevî Devleti'ne göçler yapmaya sebep olmuştur (Ocak, 2012: 125; Ocak, 2000: 147).

Yapılan göçlerin yanı sıra Anadolu'dan Erdebil Tekkesi'ne sık sık ziyaretler yapılmıştır. Bu ziyaretlerin aksamaması için Şah İsmail ve II. Bayezid arasında bazı diplomatik mektuplaşmalar olmuştur. Şah İsmail, II. Bayezid'e göndermiş olduğu ilk mektupta; taraftarı olan Türkmenlerin rahatlıkla Erdebil'i ziyaret edebilmeleri için izin istemiştir. II. Bayezid, Şah İsmail'in mektubunu olumlu cevaplayarak onun müritlerinin Erdebil Tekkesi'ni ziyaret etmelerine izin vermiştir. Şah İsmail, Osmanlı padişahının vermiş olduğu bu izinden memnun kalarak ikinci bir mektup yazmıştır. Bu mektupta Şah, II. Bayezid'e şükranlarını bildirmiştir (Feridun Bey, ---: 345-347). Daha sonra çoğunluğu sipahi olan Teke-ili Türkmenlerinin Erdebil'e gidip dönmemelerinden dolayı Teke-ili bölgesindeki sipahi sınıfında azalmalar olmasına neden olmuştur. Nitekim Osmanlı Devleti'nin önemli maddi kaynağı olan vergi

1 Kitleler halinde Erdebil Tekkesi taliplerinin Erdebil'e gelmesi ile ilgili bk. (Baharlu, 2021: 99-100).

sisteminin sarsılması ve tebaasının Safevilere bağlı olması II. Bayezid'in yeni tedbirler almasına neden olmuştur (Artan, 2019: 291-292).

II. Bayezid Anadolu'daki özellikle de Teke-ili ve Hamid-ili'ndeki Kızılbaş Sûfilerin Safevî Devleti'ne olan bağlılığını görünce Safevî Devleti karşısında kayıtsız kalmayıp oraya sürekli göç eden Türkmenlerin önünü kesmek için başka tedbirler de almıştır. Bu tedbirler kapsamında Safevî Devleti'ne yapılan göçler ve ziyaretlerden dolayı II. Bayezid Teke-ili ve Hamid-ili'ndeki Türkmenler yeni fethedilen Modon ve Koron kalelerine sürülmüştür (Hoca Sadeddin Efendi, ---: 358a.; Artan, 2019: 292).

Özellikle Şah İsmail'in Anadolu'daki Türkmenlerin sempatisini kazanıp onların siyasi ve manevi lideri olması, Osmanlılarla Safevîler arasındaki çekişmenin daha da artmasına neden olmuştur. Osmanlı Devleti tebaası olan bu zümrelere karşı uyguladığı vergi siyaseti; sürgün, iskân politikası onları inancına yakın olan ve mürşitleri olarak gördükleri Şah İsmail'e ve kurmuş olduğu devletine yönelmesini sağlamıştır (İnalçık, 2011: 135-136).

Türkmenlerin Şah İsmail'e bu yönelimi, Osmanlı Devleti'nin sınır bölgesinde bazı sert tedbirler almasına neden olmuştur. II. Bayezid, Türkmenlerin Erdebil Tekkesi'ne sürekli gittiğini ve Anadolu'ya Halife-Sûfî unvanlı bazı kişilerin düzenli olarak gelmesini önlemek için birtakım girişimlerde ve tedbirlerde bulunmuştur. Ahkâm Defterlerine yansıyan hükümlerde bu girişimlerin ve tedbirlerin oldukça sert olduğu görülmektedir. Bu önlemler kapsamında Anadolu'da faaliyet gösteren sûfiler, casus muamelesi görmüş ve tespit edildiklerinde hayatlarına son verilmesi uygun görülmüştür. Yine Osmanlı yöneticilerinin rüşvetle bu sûfilerin Anadolu'da faaliyet göstermelerine ve Türkmenlerin Erdebil Tekkesi'ne gitmesine göz yumulmaması için de onları tespit eden yöneticilere onların malına sahip olma hakkı da verilmiştir.² Sıkı takibata uğrayan, birtakım cezalara çarptırılan ve iskâna zorlanan bu kitleler ile Osmanlılar arasındaki anlaşmazlık her geçen gün daha da artmıştır. Ayrıca Anadolu'daki Türkmenlerin Erdebil Tekkesi'yle eskiden beri süren münasebetleri, Osmanlı Devleti'nin zaafı, vükelânın kayıtsızlığı, şehzâdelerin hükümdar olmak hususundaki rekabetleri Anadolu toplumunda özellikle de Türkmenlerde huzursuzluğun artmasına neden olmuştur (Artan, 2019: 290).

2 Anadolu'daki Kızılbaş Halifeler ve Sûfiler hakkında verilen kararlar için bkz., **II. Bâyezid Dönemine Ait 906/1501 Tarihli Ahkâm Defteri**, İlhan Şahin ve Feridun Emecen (haz.), İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1994, hüküm nr. 27, 71, 111, 281, 330, 453, 454.

Bu çalışma ise iki devletin tarihine kaynaklık eden mektuplardan Sultan II. Bayezid ile Şah İsmail arasında gerçekleşen ve Osmanlı-Safevi devletlerinin hassas bir dönemini aydınlatan ilk iki mektubu kapsamaktadır. İlk mektup Şah İsmail tarafından (Şekil 1) Sultan II. Bayezid'e gönderilmiştir. İkinci mektup ise Sultan II. Bayezid Han tarafından (Şekil 2) cevap olarak Safevi sarayına iletilmiştir. Mektuplardaki ifadeler; karşılıklı hürmet, saygı içerikli üslup ve diplomatik dil, bu mektupların değerini arttırmakta olup iki sultanın münasebetleri ve iletişim yöntemlerini ortaya koymaktadır. Bu mektuplar *Mecmua-yı Münşeat-ı Feridun Bey* eserinin I. cildinde TBMM Kütüphanesi Açık Erişim Koleksiyonunda mevcut olup mütalaya konu edilmiştir. Bu çalışmada kullanılan metnin matbu olması hasebiyle Farsça metnin tekrardan yazılmasına gerek görülmemiştir. Fakat tercüme ile metnin aslının mukayesesine imkân sağlama amacıyla mektupların orijinal hali, resim olarak çalışmanın sonunda Ekler kısmında verilmiştir.

1. Mektuplar

İncelemede de görülebileceği üzere her ikisinin de dili Farsça olan mektuplar, genel olarak aynı edebî üslupla yazılmış, XVI. yüzyıl Farsçanın özelliklerini taşımaktadır. Mektuplardaki ibareler takip edildiğinde her iki tarafın da mektupların kısa yazılmasına özen gösterdiği görülür. Ancak yine de bu yazılar her ne kadar kısa olsa da her iki taraf bu metnin edebî yazılması için bir rekabete girişmelerinin bir sonucu olarak her iki mektupta da mektupların ilk satırlarında göze çarptığı üzere abartılı müteradif kelimeler kullanılmıştır. Bu bağlamda Türkçe çeviride metne bağlı kalmaya çalışırken sözlük anlamları üzerinden ilerlemenin zorluğu gereğiyle en yakın Türkçe anlam aktarılmıştır. Şah İsmail'in yazdığı mektup 26 satırdan ibaret olup Sultan II. Bayezid'in cevap mahiyetinde yazdığı 19 satırlık mektuba kıyasen daha uzundur. Feridun Bey Şah İsmail ile Sultan II. Bayezid arasında gerçekleşen iki mektubun başına "Cennet-mekân Sultan Bayezid Han Gâzi hazretleri dergâhına Erdebil ziyâretinden sûflerin men' olunması niyâzıyla İran şahı Şah İsmâil tarafından takdim olunan nâmenin suretidir" başlığını kaydetmiştir.

1. 1. Şah İsmail Safevi'den Sultan II. Bayezid'e I. Mektubun Türkçe Tercümesi:

Allah ehlinin virdi olabilecek bir dua ve cihanın sığınağı olan sultanların dergâhına lâyük olabilen bir metih ihlasın samimiyetinden ve devlet severlikten ve sırf teveccühten ve taraftarlık isteğinden İslam sığınağı hilafet iktidarlı, saltanat

kubbeli, adalet nasipli, haşmet nispetli, İslam sultanlarının sultanı, putların başlarını öne eğen, âlemdeki hakanların sığınacağı mağara, ümmetlerin beylerinin ve halkların³ hükümdarları sığınağı, Allah yolunun gazisi, Allah tarafından yardım gören, âlemin adil sultanı, şerefli melikin teveccühlerine mazhar olan kâmil arif hakan, İslam hünkârı hazretleri Sultan Bayezid (Allah onun adaletli gölgesini Müslümanların üzerinde daim eylesin ve İslam ile Müslümanların yararına olan hilafetin günlerini devam ettirsin) hazretinin yüce eşiğine ve yüksek kapısına yükseltip her zaman bereketli vakitlerde ve mukaddes saatlerde nebilerin, evliyanın, seçkilerin kutsal ruhları ve özellikle de ataların ve ecdat hazretlerinin feyiz vatanlı batınları yardım talep eder ve o İslam medarlı hünkârı hazretlerinin hilafetinin ve adalet ve merhamet yıllarının devamını diler. Muhakkak O işiten ve karşılayandır. Bundan sonra, adalete intisap eden hizmetkârları ve haşmetli naiplerinin iştme izzeti ve duyurma şerefine iletilir ki, alemi süsleyen zatına saklı olmadığı gibi, eski zamanlardan şimdiki zamana değin bizim hanedana âlem ahalisine ve özellikle de Rum diyarı ahalisine karşı ilgi ve inanç bağlılığı ve sevgi ve yardımlaşma yakınlığımızı ispat edilmiş ve muhakkaktır ve hep oradan talep ve sülûk erbabı bu hidayet yuvalı hanedana ve cennet mekânlı şeyhlerin (Allah ruhlarını kutsasın) mukaddes hatırlarına yöneliyorlarmış ve herkes kendi fitratının kabiliyeti ölçüsünce onun son manevi maksuduna ve matlubuna eriyorlarmış, ama bazı vakitlerde kendilerinin teveccühü yolunda vuku bulan bazı fetretlerle etraftaki ve beldelerdeki beyler ve hükümdarlar onların durumuna taarruz ediyorlarmış. Hilafet sığınağı hazretinin adalet yöntemi ve hizmetkârlarına iyilik yapma tutumu bütün İslam ehlini özellikle de tarikat yolunun yolcularını ve hakikat memleketlerinin mâliklerini kapsadığından dolayı bu hanedanın bu sülaleyi ziyarete teveccühe istekli olan müritlerine ve inançlılarına izin buyurulması, çevre beyleri ve hükümdarları ve hudut ile belde koruyucularına bu topluluğa mutlaka mâni olmamalarına emredilmesi beklenir ve rica olunur. Çünkü bu tarafa yönelmiş olan her kimse son matlubuna ermiş, hilafet ve iyilik üzerine duaların artmasına sebep ve makam ve celâlinin artmasına şayan ve vakarının kat kat olmasına gerekçe olur inşallah. Küllî garaz ihlasın arzı ve duamızı iletmek olduğu için dua ile yetinip kısa kesmeyi gerekli saydık ve duanın arzı için taliplerin ileri geleni Muhammed’i dünya sığınağının eşiğine gidip gelmek için gönderdik. Yüce cenabınız her zaman emeller erbabının sığınılacak yeri ve haşmet ve ikbal ehlinin dönecek yeri oldun celal sahibi Allah’a hamd ile.

3 Bu kelime metinde “المنعم” şeklinde kaydedilmiştir.

1.2. Sultan II. Bayezid'den Şah İsmail'in Mektubuna Cevaben Yazılan Mektubun Türkçe Tercümesi:

EL-CEVAB:

Saltanat mercii, hükümet paylı, görkem kubbeli, saadet dönüşlü, seyyidlik nesepli, saltanat ve hükümet ve izzet ve ikbal mücadelecisi Şah İsmail (Allah adaletinin esasını temelli kılsın ve Allah onu din günü bağışlasın) cenapları muhabbet yüzünden ve niyet saflığıyla bildirilip göndermiş olduğu şahane selamlar ve dualar seherleri tesbih eden kafilelerle ve gece gündüz zikir okuyanların hızlı develeriyle ithaf edilip yönetilmiş, sultanın hatırının teveccühünü saadete mazhar tarafınıza yönelmiş ve sarf edilmiş bilsinler ve her zaman hayır dolu hallerini sormakla ilgili ve haber alıcı sayınlarsın. Şu dua dolu olan ve övgülerle son bulan, İrem misali yerden gönderdikleri en uğurlu vakitlerde ve en kutlu saatlerde inme şerefi buldu ve belagat eserli kıvrımlarında yazılmış olanlar hülasasıyla, hatta başından sonuna değin tahkik edilip muhabbetin artmasına sebep oldu ve doğruluk gösteren yönlerine doğru yönelenlerin men edilmemesi babındaki ricaları dikkatle araştırıldı. Şöyle açıklık kazandı ki mücahit gazi reayanın çoğu ziyaret bahanesiyle bu ülkeyi terk edip atalet yoluna giriyorlarmış ve bu cihetle sipahi mahsulünde külli noksan belirmiş ve büyük gazilerin her birisi kendi eski reayasına ulaştığında kadim gelenek üzerine ve görür görmez alıp kendi asıl vatanlarına getirirlermiş ve şerefli işaret çıkageldiğinde hüküm buyurduk ki, bu sınıftan her bir kimse Allah evliyasını (Allah rahmet eylesin) ziyaretine talip olunca geri dönmek kaydıyla hiç bir kimse mani edip def etmesin ki muhabbet yolu iki tarafın da gönlünün istediği ve niyeti olduğu gibi mamur ve dair olsun ve muhabbet ipliği kopmaz, kesilmez olsun ve ortakların tek cihetliliği ve ihlasının eserleri ihtisas erbabı ve sevenlerin tarafından gerçek sabah gibi aydın ve keskin Kur'an sözü gibi kanıtı olduğundan uzatma fazlalıklarına gidilmedi. Her zaman saltanat ve murada erme günleri ilahi yardımla eş zamanlı olsun, kulların Rabbi ile.

2. Mektupların Analizi ve Önemi

Mektupların içeriğinden anlaşıldığı üzere bu mektuplar önemli bir tarihî dönemin başladığı ve gelecekte gerçekleşecek pek mühim havadisın habercisidir. Osmanlı Devleti'nin doğu hududunda yeni bir devlet zuhur etmiştir. Bu devlet kuruluş tarihinden yaklaşık iki yüz yıl önce tarihî Azerbaycan'ın sınırları içerisinde bir tarikat şeklinde zuhur etmiş, giderek büyümüş ve çevre coğrafyalardan pek çok insanı cezbederek etrafına toplamış ve bu insanların gücüne dayanarak 1501 yılında bir devlet

haline gelmiştir. Osmanlı Devleti ise bu tarihe kadar pek çok hadiseyi atlatabilmiş ve kendi sınırları içerisinde muntazam bir sistemi oturtarak merkezleşmeye doğru hareket etmeye başlamış ve bu durum kimi göçerevli tebaayı ekonomik açıdan etkileyerek huzursuzluğa yol açmıştır. Safevi Devleti ise bu dönemlerde özellikle göçerevli Türkmenleri merkeze almış, üstelik itikadî özelliği hasebiyle Anadolu'daki tebaanın bir kısmının cazibe merkezi olmuştur. Dolayısıyla her iki devletin sultanı da ilk başlarda bu meseleye bir çözüm bulmak peşindedirler. Bu sebepten sorunun giderilmesi için diplomatik yola başvurulmuş ve diplomatik yazışmalar iki saray arasında başlamıştır.

Mektupların muhtevasından anlaşıldığı üzere, Şah İsmail yerel hakimlerin Erdebil müritlerinin ziyaretlerini engellemekten rahatsızdır. Nitekim Safevi sultanının bu mektuptaki amacı, Osmanlı sultanından hakimler ve devlet görevlilerine ziyarete gidenlere engel olmamaları için bir ferman istemektedir. Sultan II. Bayezid ise mektubunda bu talebin araştırıldığını kaydederek ziyaret için gidenlerin tekrar dönmediği ve dolayısıyla bölgenin düzeni ve devletin vergi sisteminin aksamasına yol açtığını ileri sürmüştür. Fakat anlaşılan şu ki II. Bayezid Şah İsmail'in talebini reddetmemiş ve "Allah evliyasının (Allah rahmet eylesin) ziyaretine talip" olanlara "geri dönmek kaydıyla hiçbir kimse mani..." olmayacaktır fermanını vermiştir. Başka bir deyim ile Erdebil şeyhlerini ziyarete gidenler, geri dönmek şartıyla ziyaretlerini gerçekleştirebileceklerdir.

Şah İsmail'in yazdığı mektupta dikkat çeken konulardan birisi de Anadolu halkının Erdebil şeyhlerine ve dolayısıyla Şah İsmail'e bağlılıklarının kadim bir bağlılık olduğu iddiasıdır. Şah İsmail mektubunda bu durumu inanç bağlılığı, sevgi ve yardımlaşma şeklinde tanımlayarak bu ziyaretlerin çok eskiden beri gerçekleştiğini not etmiştir. Bu durum da ister Safevi Devleti'nin kuruluşundan önceki dönemlerden kalan tarihî veriler, isterse hali hazırda Anadolu ve Balkanlarda sofıyan süreğini sürdüren Kızılbaş-Alevi zümrelerin varlığı ile uyuşmakta olup Alevi-Bektaşî tarihi açısından pek önemlidir.

Her iki mektupta dikkate değer bir diğer husus ise mektuplardaki karşılıklı saygının hâkim olması ve saraylara mahsus edep ve adabın riayet edilmiş olması meselesidir. Bu açıdan Şah İsmail tarafından gönderilen mektubun başlangıç bölümü daha uzun olup farklı ifadelerle Sultan Bayezid övülmüştür. Sultan II. Bayezid'in mektubuna bakıldığında ise başlangıç satırlarının daha kısa tutulduğu, mektupta Şah İsmail'in seyit soyuna sahip olan sultan şeklinde önemli tabirlerle nitelendirildiği görülür. Özellikle

Şah İsmail'in gönderdiği mektup muhteva açısından öyle ki Sultan Bayezid Han, Şah İsmail'in mektubunu muhabbetin artmasına vesile olarak tanımlamıştır. Bu durum da söz konusu iki sultan arasındaki münasebetlerin iyi bir şekilde ilerlediğini ve her ikisinin de kaostan uzak durmaya çalıştıklarını gösterebilir. Nihayetinde araştırmaya konu olan mektuplardan anlaşıldığı üzere, her iki sultan da başlangıçta vuku bulan sorunların diplomatik yoldan çözülmesinden yanadır.

Sonuç

İncelemeye konu edilen iki mektup, Safevi Devleti'nin kuruluş döneminde, bu devlet ile Osmanlı Devleti'nin ilişkilerine tanıklık eden birincil kaynaklardır. Bu mektuplar daha sonra iki devlet arasında gerçekleşecek yeni yazışmaların ve devamında gelecek hareketli ve harareti dönemlerin habercisidir. Safevi Devleti kuruluşundan önce Erdebil Tekkesi isminde, itikadî bir merkez etrafında, farklı coğrafyalardaki Alevi-Kızılbaş inancına mensup olan insanları cezbetmiş, sonraki aşamada bu insanların gücüne dayanarak Şah İsmail'in önderliğinde Tebriz'de resmî olarak kurulmuştur. Nitekim Şah İsmail, bir taraftan Kızılbaş devletinin hükümranı diğer taraftan ise Erdebil Tekkesi'nin taliplerinin mürşit-i kamili olarak kendisini Anadolu'daki taliplerine borçlu bilerek onlara karşı kayıtsız kalamazdı. Bu sebeptendir ki dönemin Osmanlı padişahı olan Sultan II. Bayezid Han'a Anadolu'daki Erdebil talipleri ile ilgili mektup yazmıştır.

Şah İsmail mektubunda diplomatik bir dil ile Anadolu'da görev yapan hakem ve valilerin Erdebil şeyhlerini ve bu ocağın mürşidini ziyarete gitmek isteyenleri engellemelerine son verilmesini talep etmiştir. Mektupta Şah İsmail, Sultan II. Bayezid'in her zaman "İslam ehlini özellikle de tarikat yolunun yolcularını ve hakikat memleketlerinin sahiplerinin" hamisi olduğunu söyleyerek Erdebil ziyaretçilerine izin vermenin de adalete yakışır bir davranış olduğunu zikreder. Ayrıca Şah İsmail bu ziyaretlerin geleneksel olduğunu ve eskiden beri Anadolu ahalsinin Erdebil şeyhlerinin ziyaretine geldiklerini söyleyerek talebinde bu geleneğe istinat eder.

Sultan II. Bayezid ise bu yazıya cevaben Şah İsmail'e daha kısa bir mektup yollamıştır. Mektuptan anlaşılan, II. Bayezid, Şah İsmail'in talebini kabul eder ancak bunun bir şartı vardır. Bu da "her bir kimse Allah evliyasının (Allah rahmet eylesin) ziyaretine talip olunca geri dönmek kaydıyla" serbesttir. II. Bayezid daha önceki engellemelerin sebebini, tebaanın ziyaret bahanesiyle bölgelerini terk ederek "sipahi mahsulünde külli noksan belirmiş" şeklinde gösterir. Başka bir ifade ile engellemelerin sebebi, ahalinin

Şah'a gitmelerinin sonucunda bölgelerin nüfustan boşalması ve dolayısıyla vergilerde düşüş olmasıdır. II. Bayezid aldığı ziyaret serbestliği kararının sebebini ise “muhabbet yolunun kapanmaması” ve “muhabbet ipliğinin kopmaması” temennisi olarak beyan etmiştir. Buna ilaveten Sultan II. Bayezid'in mektubunun daha önceki satırlarında Şah İsmail'in gönderdiği mektubu muhabbetin artmasına sebep olan mektup şeklinde yorumu ise ilk dönemlerdeki Osmanlı Safevi ilişkilerinin mahiyetini ortaya koyması açısından önemli olup her iki tarafın birbirleriyle sükûnet içerisinde bir ilişkiden yana olduklarını göstermektedir. Bu bakımdan Şah İsmail'in saygı dolu yazısı ve Sultan II. Bayezid'in buna uygun cevabı iki güçlü devletin sultanlarının birbirlerine bakışları ve izledikleri usul ve yöntemlerin ortaya çıkması açısından anlamlı örneklerdir. Fakat bu mektuplar iki sultan arasında son yazışmalar olmayacaktır. Yazışmalar devam edecek ve Sultan II. Bayezid'den sonra Osmanlı tahtına geçen Yavuz Sultan Selim döneminde de devam ederek yeni bir mahiyet kazanacaktır.

KAYNAKÇA

ARTAN, Mihriban (2019). “Osmanlı Arşiv Kaynakları Çerçevesinde Şahkulu Ayaklanması'nın Sebepleri”. *Alevilik-Bektaşılık Araştırmaları Dergisi*. 2019/19. 285-312.

BAHARLU, İlgar (2021). *Şab'ın Bahçesinde; Şab İsmail Öncesi ve Sonrası Kızılbaşlık*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Feridun Bey, *Mecmua-i Münşeat*, Cilt I, TBMM Kütüphanesi Açık Erişim Koleksiyonu.

Hoca Sadeddin Efendi, *Tâcü't-Tevârih*. Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya Kol., No: 3041.

ŞAHİN, İlhan ve Emecen, Feridun (1994). *II. Bâyezîd Dönemine Ait 906/1501 Tarihlî Abkâm Defteri*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.

İNALCIK, Halil (2011). *Devlet-i Aliye, Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

KREUTEL, Richard F. (1997). *Hanivaldanus Anonimi'ne göre Sultan Bayezîd-i Veli*. Necdet Öztürk (çev.), İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.

OCAK, Ahmet Yaşar (2000). “Babaîler İsyanından Kızılbaşlığa: Anadolu'da İslâm Heterodoksisinin Doğuş ve Gelişim Tarihine Kısa Bir Bakış”. *Belleten*. 2000/239. 129-159.

OCAK, Ahmet Yaşar (2012). *Yeniçağlar Anadolu'sunda İslam'ın Ayak İzleri: Osmanlı Dönemi*. İstanbul: Kitap Yayınevi.

Ekler

Şekil 1. Şah İsmail Safevi tarafından Sultan II. Bayezid'e yazılan mektup.

﴿ الجواب ﴾

جنساب ساطنت ما ب حکومت نصاب شوکت قسب سعادت ایا ب سیادت انساب مبارزا
 للسلطنة والحکومة والعز والاقبال شاه اسمعیل اسم الله بنان عدله وافضاله الی یوم الدین
 تعیبات صافیات شاهانه و تسلیات وافیات پادشاهانه که از محض محبت و صفای طوبیت ابلاغ
 و ارسال می کرده با قوافل مسبحان اسرار و روحل موردان لیل و نهار منصف و مهدی
 داشته توجه خاطر همایون بجانب سعادت مقرر و اش منعطف و مصروف دانسد و همواره
 از بر سر اشحوال خبر ما لش مستغبر و ملتفت شمارند و چون درین ولانامه مشغول بدعا

Şekil 2. Sultan II. Bayezid tarafından Şah İsmail Safevi'ye yazılan mektubun birinci kısmı.

وختا مذمقرون بنا از جا و نجسای ارم اسما اصدار نموده بودند در این اوقات و اسعد ساعات
 شرف نزول یافت و نتیجه در مطاوی بلاغت انارش مندرج کرده با جلاله بل من اوله الی آخره
 محقق گشته موجب افزون محبت واقع شد و التماس که در باب عدم منع متوجهان
 ان صوب صواب نما رفته بود تقصص فرمود چنان وضوح یافت که اکثر عایای غزاة
 بجاهدین بهانه زیارت ترك این سرزمین کرده طریق عطالت ملوک می داشته اند
 و ازین جهت نقصان کلی بمحصول سپاهی روی نموده و هر که که یکی از غازیان عظام
 بر عیت قدیمی خود میرسید . بموجب رسم قدیم و بدین مستقیم ~~ک~~ رفته بوطن اصل
 و خوبشتم می آورده اند و چون اشارت شریف در رسیده حکم فرمودیم که هر فردی ازین
 طبقه در وقتی که داعیه زیارت اولیاء الله علیهم الرحمة نمایند برسبیل باز آمدن هیچ احدی
 مانع و دافع نکردند تا طریقه محبت چنانچه دخوا . طرفین و مقصود جانین است . معذور
 و دادر کردد و رشنه محبت لا ینقطع غیر منقطع شود و چون اناریکجهتی و اخلاص همکنسان
 از نواحی ارباب اختصاص و تمسبان چون صبح صادق روشن و مثال نص قاطع میرهن است
 بزاید انساب نرفت همواره ایام ساطنت و سکا مرانی قرین توفیق بزادانی باد یوب العباد

Şekil 3. Sultan II. Bayezid tarafından Şah İsmail Safevi'ye yazılan mektubun ikinci kısmı.